

De lange golf in de ekonomie

Bart Verspagen

Van 12-14 januari 1989 vond aan de Vrije Universiteit van Brussel een kongres getiteld "The long wave debate" plaats. Het Fernand Braudel Center, de Universiteit van Amsterdam, en de Vrije Universiteit Brussel tekenden voor de organisatie. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de stand van zaken in het debat over bestaan en oorzaak van de lange golf in de ekonomie, zoals dat op het kongres in Brussel gevoerd werd.

De Nederlandse marxist Van Gelderen was in 1913 de eerste die een systematische ekonomische analyse aan het verschijnsel lange golven wijdde. Sindsdien gebruikt men het begrip lange golven om periodes van zo'n 40-60 jaar aan te duiden, waarin hoog- en laagkonjunktuur elkaar afwisselen. De lange golven hypothese werd voor de tweede wereldoorlog vooral bekend door het werk van de Sovjet-ekonom Kondratiev en de Oostenrijker Schumpeter. Beiden zijn hedentendage belangrijke bronnen van inspiratie voor moderne lange golven theoretici.

Overigens is de term lange *golven* niet geheel onomstreden. Sommige auteurs geven de voorkeur aan de term *cykli*, om aan te geven dat het gaat om een beweging met een vaste periode en amplitude. Weer anderen (m.n. Maddison) menen dat er geen verklarende faktor is die ekonomische op- en neergang onlosmakelijk met elkaar verbindt, en spreken liever van *ontwikkelingsfasen* van het kapitalisme. De term lange *golven* wordt gebruikt om aan te geven dat er sprake is van een duidelijke kausale samenhang tussen hoog- en laagkonjunktuur, zonder dat er noodzakelijk sprake is van een strikt vaste periode en amplitude in de beweging.

De naam Kondratiev is vooral verbonden met de statistische kanten van de lange golven-analyse, al ging hij in zijn werk zeker ook in op de theoretische onderbouwing van de lange golven hypothese. In zijn publikaties die in het westen bekendheid genieten probeert Kondratiev, die

slachtoffer werd van de Stalinistische terreur en daardoor zijn werk vroegtijdig moest beëindigen, aan te tonen dat een aantal economische tijdreeksen een lange golf patroon vertonen. Ondanks het feit dat zijn statistische werk tegenwoordig zeker niet als doorslaggevend gezien wordt, wordt de term *Kondratiev golven* toch gebruikt om aan te geven dat we over lange golven spreken.

Schumpeter was een econoom die zich voornamelijk bezig hield met de theoretische aspecten van de lange golf. Volgens zijn theorie zijn zogenaamde *basis-innovaties* de drijvende kracht achter de lange golf bewegingen. Ondanks de fundamentele kritiek die Simon Kuznets op het lange golf werk van Schumpeter leverde, wordt hij tegenwoordig beschouwd als de grondlegger van de "neo-Schumpeteriaanse" theoretische school; een term die gebruikt wordt om een tamelijk heterogene groep economen aan te duiden die zich buiten de paden van de gangbare neo-klassieke of keynesiaanse economie begeven.

Het moderne lange golf debat, dat onder invloed van de economische recessie van de jaren '70 en '80 ontstaan is, spitst zich toe op twee samenhangende vragen. De eerste, fundamentele, vraag is "*Is de lange golf een empirisch aan te tonen fenomeen?*". De tweede vraag, vaak volgend op de eerste, is "*Hoe kan de lange golf verklaard worden?*".

Jan Reijnders (Utrecht), Rainer Metz (Keulen), Hans Gerster (Bonn) en Solomous Solomou (Cambridge) gingen in Brussel in op de vraag of de lange golf een bestaand *empirisch* fenomeen is. Om lange golven aan te tonen, proberen de meeste studies een scheiding te maken tussen de trend in een economische tijdreeks en de cyclische bewegingen om de trend heen. Een probleem dat zich hierbij steeds voordoet is het gevaar dat men door het "filteren" van de trend de cyclische bewegingen uitschakelt, of juist creëert. De bijdragen van Metz en Gerster introduceerden een nieuwe "neutrale" filter-techniek die door W. Stier (St. Gallen) ontwikkeld werd voor gebruik in de natuurwetenschappen. De resultaten van deze twee studies waren positief voor de aanhangers van de lange golfen hypothese: het bestaan van de lange golf kon niet gefalsificeerd worden.

Eveneens positief over het bestaan van de lange golven was de bijdrage van Jan Reijnders. Zijn studie belichtte het verschijnsel "perspectivistic distortion". Reijnders gebruikt deze term om aan te geven dat waargenomen bewegingen in economische tijdreeksen mogelijk verstoord zijn door onderliggende cyclische bewegingen met een langere periode dan de datareeksen zelf. Hoewel het erg moeilijk blijkt te zijn om deze mogelijke verstoring te ondervangen, wezen de statistische tests die Reijnders presenteerde toch overwegend in de richting van het bestaan van de lange golf in de economie. De studie van Solomou was kritischer ten aanzien van het bestaan van de lange golf. Zijn analyse leverde slechts overtuigend bewijs op voor het bestaan van de kortere Kuznets-golven (ongeveer 20 jaar).

Hoewel er dus sprake was van een hoogstaande en onderhoudende discussie over de interpretatie van de economische tijdreeksen zoals produktie, investeringen of inkomen, werd van verschillende kanten gekritiseerd dat de puur statistische discussie te lijden had van "meting zonder theorie". De *theoretische modellen* ter verklaring van de Kondratiev golven die gepresenteerd werden, kunnen grofweg ingedeeld worden in twee categorieën. De modellen uit de ene categorie, geworteld in de neo-Schumpeteriaanse school, gingen in op de rol van technologische innovatie in de lange golf. De theorieën uit de andere categorie, voornamelijk voortkomend uit marxistisch theoretische achtergronden, wezen de winstvoet aan als belangrijkste verklarende kracht.

Chris Freeman (Sussex/Maastricht), Nebojša Nakicenovic en Arnulf Grübler (Wenen, IASA) en Pierre Dokes en Bernard Rosier (Marseille) gingen in op de rol van innovatie. Deze drie bijdragen benadrukten de stimulans voor hernieuwde economische groei uitgaande van de introductie van basis-innovaties in de recessie- en vroege groeiperiode van de lange golf. De uitputting van oudere technologische systemen werd door hen gezien als belangrijkste kracht achter het bovenste keerpunt van de lange golf. De bijdrage van Freeman, doorspekt met historische feiten en cijfers, was een indrukwekkend voorbeeld van waar een combinatie van economische theorie en historisch onderzoek toe kan leiden. Zijn theorie legt, in navolging van het werk van Carlota Perez, de nadruk op zogenaamde techno-economische paradigma's. Dit begrip is als het ware een uitbreiding van Schumpeters basis-innovatie, en benadrukt de invloed van fundamentele innovaties op de bestaande economische structuur.

Voor ekonomen van marxistische origine biedt de door Marx geformuleerde "wet van de tendentieel dalende winstvoet" een vruchtbaar startpunt voor het ontwikkelen van lange golf theorieën. Terwijl de theoretische "innovatie-studies" voort leken te bouwen op een reeds met Schumpeter ingezette trend, lijken de "winstvoeten-studies" een belangrijke vernieuwing in het lange golven debat. Sovjet-ekonomen als Stanislav Menshikov (Praag) en Andre Poletayev (Moskou) presenteerden in Brussel bijdragen die lijken aan te tonen dat Gorbatsjovs Perestrojka een gunstig klimaat schept voor hervormingen in marxistische economische theorie in het algemeen, en voor lange golf theorie in het bijzonder. Menshikov presenteerde een model waarin een op- en neergaande winstvoet een endogene verklaring van de lange golf biedt. Empirische ondersteuning van het winstvoet-argument, alsmede een overzicht van de meest gangbare winstvoet-theorieën en hun toepassing op de Kondratiev golf, werd gegeven in de bijdrage van Poletayev. Anwar Shaikh (New York) leverde eveneens een empirische bijdrage aan het winstvoetendebat, en toonde aan dat de voor bezettingsgraadverschillen gekorrigeerde winstvoeten in de economie van de Verenigde Staten een lange golf patroon volgen. De door de Franse "Regulations"-school (met als bekendste vertegenwoordiger Paul Boccard) geïnspireerde Louis Font-

vielle (Montpellier) presenteerde een gedetailleerde studie van de winstvoeten in de Franse kolenindustrie, die eveneens een lange golf patroon vertonen.

De theoretische bijdragen met innovaties of winstvoeten als centraal thema leidden een discussie in die zich toespun op de vraag of een puur economische theorie voldoende is om de Kondratiev golven te verklaren. Thomas Kuczynski (Berlijn, DDR) beantwoordde deze vraag met een duidelijk "ja". In zijn model wordt de lange golf verklaard door elkaar in de tijd afwisselende "levens-cyklus-patronen". David Gordon (New York) was meer kritisch ten aanzien van een puur endogene economische theorie. Volgens zijn marxistisch geïnspireerde theorie spelen ook "bovenbouw-elementen uit de sociale structuur van de accumulatie" een wezenlijke rol. Na een levendige discussie werd min of meer overeenstemming bereikt over het standpunt dat een puur endogene economische theorie vanuit theoretisch oogpunt wellicht interessant is, maar dat er altijd (voor het economisch proces) exogene gebeurtenissen nodig zijn om concrete, historische ontwikkelingen te kunnen verklaren. Dit punt werd geïllustreerd door de bijdrage van Joshua Goldstein (Los Angeles), die een theorie presenteerde waarin lange golven verklaard worden door het diskontinu optreden van oorlogen. Zijn empirisch werk toont aan dat het verband tussen Kondratiev golven en oorlogen weliswaar op lijkt te gaan voor de periode tot 1940, maar dat het uitbreken van de tweede wereldoorlog een belangrijke uitzondering op Goldsteins schema vormt.

De bijdragen van Beverly Silver (New York) en Georgio Gattei (Bologna) gingen in op de interactie tussen arbeids-(on)rust en de economische lange golf. Het onderzoek dat zij presenteerden was overwegend empirisch van aard. De resultaten toonden aan dat arbeids-onrust zich vooral voordoet tijdens de keerpunten van de lange golf. De discussie over deze uitkomsten maakte echter duidelijk dat het mogelijk is om deze relatie tussen arbeids-(on)rust en lange golven op verschillende manieren te interpreteren, en dat er behoefte is aan meer theoretisch werk om de resultaten te onderbouwen.

In drie afsluitende slotbijdragen, somden Immanuel Wallerstein (New York), Ernest Mandel (Brussel) en Alfred Kleinknecht (Amsterdam) de belangrijkste resultaten op, en probeerden richtingen voor toekomstig onderzoek aan te geven. Tussen de drie slotbijdragen heerste consensus over de vooruitgang die geboekt was. Daarbij werden de statistische resultaten, de winstvoeten-verklaring en het debat over het de al dan niet endogene verklaring van de Kondratiev golven genoemd. Enigszins kritisch konkludeerde Mandel dat er echter nog steeds geen overeenstemming bereikt is over enkele zeer fundamentele zaken zoals de exakte identifikatie van de variabelen die een rol spelen in de lange golf beweging, het te gebruiken geografische kader (afzonderlijke landen, de voornaamste kapitalistische naties, of de wereld als geheel?), en de theoretische verklaring van de Kondratiev golven. Wallerstein wees op

een aantal punten waar het huidige lange golven debat tot nog toe weinig aandacht aan besteed heeft, zoals de konsekventies voor ontwikkelingslanden en het mogelijke bestaan van pré-industriële lange golven. Kleinknecht wees op de mogelijkheden voor een vruchtbare synthese tussen de winstvoet- en innovatieverklaring voor de lange golf in de toekomst.

De "tussentijdse balans" van het lange golven debat (zoals Mandel het noemde) toont aan dat er nog steeds vooruitgang geboekt wordt. Echter, de uiteindelijke verklaring voor het bestaan van lange golven lijkt nog niet geleverd. In die zin was de Brusselse conferentie een geslaagde conferentie, al zal het zeker niet de laatste blijven. Reeds vóór het verschijnen van de gebundelde conferentie-bijdragen (waar en wanneer die zullen verschijnen is nog niet bekend), hebben de organisatoren immers al plannen gemaakt voor een volgende conferentie in 1992 in Amsterdam.